עין משפט נר מצוה

מ א מיי' פי"ט מהל' אישות הל' י סמג עשין מח טוש"ע אה"ע סי' קיב סעיף א :

מא ב מיי' פ"ב מהל' נחלות הלכה ז סמג עשין צו טוש"ע ח"מ סי' רעו סעיף ג וסי' רעז סעיף טו :

מב ג מיי' שם הל' ה סמג עשין צו טוש"ע ח"מ סי' רעה סעיף א :

מג ד מיי' שם הלכה א סמג שם טוש"ע ח"מ סי' רעז סעיף א :

סתם ואחר כך מחלוקת הוא ואין הלכה כסתם · תימה הכי נמי דלא חשיב סתם גמור מ"מ אהני הא (ד) דחשיב כרבים וחשיב רבי יוחנן כרבים לגבי רבים ויכול להיות הלכה כמותו דהא בריש מסכת ביצה (דף ב. ושם) אמרי' גבי שבת סתם לן תנא כר"ש דתנן מחתכין את הדלועין כו' אע"ג דסתם ואחר כך מחלוקת הוא דפליג עליה רבי יהודה דקתני רבי יהודה אומר אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה אלמא דלכל הפחות חשיב ההוא(ה) כרבים לגבי יחיד ושמא גרע טפי כשאין מחלוקת בסמוך דאיכא למימר דהדר ביה רבי מן הסתם ממה שסתם ז) :

תיומה

כתיב סרח וכתיב °חרס אמר ר' אלעזר (שופטי' א) בתחלה פירותיה כחרס ולבסוף פירותיה מסריחין ואיכא דאמרי בתחלה מסריחין ולבסוף כחרס כלב דכתיב °ויתנו לכלב את (שם) חברון כאשר דבר משה ויורש משם את שלשה בני הענק א)חברון עיר מקלט הואי אמר אביי פרוורהא דכתיב °ואת שדה העיר (יהושע כא) ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו :

מתני' אחד הבן ואחד הבת בנחלה אלא ב)שהבן נוטל פי שנים בנכסי האב ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם א והבנות נזונות מנכסי האב ואינן נזונות מנכסי האם : **גמ'** מאי אחד הבן ואחד הבת לנחלה אילימא דירתי כי הדדי הא תנן ג)בן קודם לבת כל יוצאי ירכו של בן קודמין לבת (סימן נפשם) אמר רב נחמן בר יצחק הכי קאמר אחד הבן ואחד הבת נוטלין בראוי כבמוחזק הא נמי תנינא ד)בנות צלפחד נטלו שלשה חלקים בנחלה חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר ועוד מאי אלא אלא אמר רב פפא הכי קאמר ב אחד הבן ואחד הבת נוטלין חלק בבכורה הא נמי תנינא ה)ושהיה בכור נוטל שני חלקים ועוד מאי אלא אלא אמר רב אשי הכי קאמר אחד בן בין הבנים ואחד בת בין הבנות אם אמר יירש כל נכסי דבריו קיימין כמאן כר' יוחנן בן ברוקא הא קתני לה לקמן ו)ר' יוחנן בן ברוקא אומר אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימין על מי שאינו ראוי ליורשו אין דבריו קיימין וכי תימא קא סתם לן כרבי יוחנן בן ברוקא סתם ואחר כך מחלוקת היא וסתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם ועוד מאי אלא אלא אמר מר בר רב אשי הכי קאמר אחד הבן ואחד הבת שוין בנכסי האם ובנכסי האב ג אלא שהבן נוטל פי שנים בנכסי האב ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם ת"ר °לתת לו פי שנים ד פי שנים כאחד אתה (דברים כא) אומר פי שנים כאחד או אינו אלא פי שנים בכל הנכסים ודין הוא

חלקו

כתיב סרח · ביהושע : **וכתיב חרס** · בשופטים : **בתחלה** · קודם שבאת ליד יהושע פירותיה דומין לחרס יבשין ורעים כחרס היבש בלי שומן : **ולבסוף** · כשבאת לידו פירותיה מסריחין מרוב שמנן כשמשמרין אותן יותר מדאי ומעליותא היא משום שומן וזכותו של יהושע גרס : **ואיכא דאמרי בתחלה פירותיה מסריחין** · מרוב שמנן ולא היו משתמרין וגריעותא היא ולבסוף פירותיה דומין לחרס כלומר שלא היו שמינין יותר מדאי אלא במדה שיכולין להכניס לאוצר ומתקיימין טובא ומעליותא היא : **כאשר דבר משה** · והיכן דבר דכתיב ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו וזו היא חברון שדרך בה כדדרשינן באגדה ויבא עד חברון מלמד שנשתטח כלב על מערת קברי צדיקים שבחברון והתפלל שם לפני המקום שיצילהו מעצת מרגלים שלא יכשל (א) בהן עמהן: **עיר מקלט הואי** · כדכתיב ביהושע ולבני אהרן הכהנים נתנו את עיר מקלט הרוצח את חברון ואת מגרשיה : **פרוורהא** · כפרים ושדות שסביב להעיר חוצה למגרש : **מתני' אחד הבן ואחד הבת כו'** · כולה מפרש בגמרא : **אלא שהבן כו'** · בגמ' מפרש מאי אלא : **ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם** · כדדרשינן לעיל (דף קיא:) לו משפט הבכורה משפט הבכורה לאיש אבל לא לאשה : **והבנות נזונות כו'** · בנכסים מועטים ולא הבנים כדתנן לקמן בתחלת מי שמת (דף קלט:) מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יירשו והבנות יזונו נכסים מועטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים : **ואינן נזונות מנכסי האם** · לא במרובין ולא במועטין במקום בנים שהבנים יורשין את הכל אבל גבי נכסי אב נזונות בתנאי כתובה שכך כתב לאשתו בנן נוקבן דיהוון ליכי מינאי יהון מתזנן מנכסאי עד דתלקחן לגוברין : **גמ' דירתון כי הדדי** · בת במקום בן תירש עם הבן : **והתנן** · דלא ירתון כי הדדי : **בן קודם לבת כו'** · והכא לא גרסי' ועוד מאי אלא דהא טובא קא פריך ליה ולא שייך למימר ועוד אלא היכא דפירכא בתרייתא עדיפא מקמייתא : **א"ר נחמן בר יצחק הכי קאמר אחד הבן ואחד הבת** · במקום שאין בן שוין בנחלה ליטול מה שהיה ראוי לאביהן כאילו היה מוחזק לו דבן בנו או בת בנו של אדם יורשין אותו שעומדין בני בנים במקום בנים לירש את הזקן כדנפקא לן מובן אין לו עיין עליו ואם אין לו בת עיין עליה אלמא הבן או הבת יורשין את מה שהיה ראוי אביהן לירש אילו היה קיים: **הא נמי תנינא** · דבנות צלפחד נטלו חלק הראוי לצלפחד אביהן בנכסי חפר ואע"ג דהוה ליה ראוי גבי צלפחד דאפי' אם מת בחיי חפר קאמרי' דנטלו בנותיו חלק הראוי לו אילו היה קיים דהא לא מפליג תנא דמתני' מידי אלמא בת יורשת את הראוי לאביה במקום שאין בן והוא הדין דהוה מצי למימר הא נמי תנינא (לעיל דף קטו) וכל יוצאי ירכו של בן קודמין לבת דמהתם שמעינן דאפי' בת הבן יורשת בנכסי זקן דהיינו ראוי לאביה שהרי מת אביה בחיי זקינה ואפ"ה יורשת זקינה במקום אביה אלא מעובדא דבנות צלפחד ניחא ליה לאקשויי דמעשה רב : **ועוד** · אפי' תאמר דמשום סיפא קתני רישא שרוצה לתת חילוק ביניהן בסיפא מאי אלא היאך מוסב על הראשון הא לא קתני ברישא דנכסי האב ונכסי האם שוין דליתני בסיפא אלא שבדבר זה יש חילוק בין נכסי האב לנכסי האם שהבן כו' וכיון דרישא קאמר דבן ובת שוין לא היה לו לשנות בסיפא חילוק דאב ואם אלא חילוק בין בן לבת והכי ה"ל למיתני אלא שהבן נוטל פי שנים אבל לא הבת והבת ניזונת מן הנכסים אבל לא הבן : ה"ג ועוד מאי אלא אלא אמר רב פפא כו' וכן בכולהו גרסי' תרי זימני אלא : **אלא אמר רב פפא כו'** · לרב פפא נמי קשיא ליה אלא כדלקמן ואיהו לא בא לתרץ האי אלא אבל קושיא קמייתא הא נמי תנינא אתא לתרוצי ולאוקמיה בענין אחר דלא תקשי מההיא מתני' דלעיל ומההיא מתני' דלקמן דמקשינן לרב פפא מינה אכתי לא הוה מסיק אדעתיה וכן כולם : **אחד הבן ואחד הבת** · במקום שאין בן נוטלין חלק בכורת אביהן אע"פ שמת בחיי זקינם דכי היכי דירתי חלק פשיטותו הכי נמי ירתי חלק בכורתו וכדפרישית בפירקין דלעיל (דף קטז: ד"ה ושהיה) גבי מתני' דבנות צלפחד והבאתי ראיה מברייתא דבכורות ומגמרא ירושלמי : **הא נמי תנינא** · שהיה צלפחד בכור ואע"פ שמת בחיי חפר נטלו בנותיו חלק בכורתו עם חלק פשיטותו וכשמת חפר ואח"כ צלפחד לא היה צריך להשמיענו אחד הבן ואחד הבת נוטלין חלק בבכורה דכיון דמת הזקן תחלה מיד ירש הבכור חלק בכורתו דאין כאן ראוי כלל וכשמת הבכור אחרי כן פשיטא דירשוהו בניו הן חלק פשיטותו הן חלק בכורתו : **ועוד מאי אלא** · מי דבר עדיין למעלה בנכסי האם דקאתא לאיפלוגי בסיפא בין נכסי האב לנכסי האם : **אחד בן בין הבנים** · ולא אחר בין הבנים דאינו יכול לעשותו יורש דמתנה הוא על מה שכתוב בתורה ועד שיתן לו בלשון מתנה לא קני כדתנן בפירקין (דף קל·) : **בת בין הבנות** · ובן אין לו : **אם אמר יירש כל נכסי דבריו קיימין** · הואיל ובר ירושה הוא במקצת ונפקא לן מביום הנחילו את בניו שמנחיל לבניו כל מה שירצה והיינו דקתני אחד הבן ואחד הבת דינן שוה שיכול האב להנחיל כל הנכסים לאחד מן האחין או לאחת מן האחיות היכא דאין בן : **ופרכינן כמאן כרבי יוחנן כו' ועוד מאי אלא** · דאפי' אם תאמר שהרבה יש סתם ואח"כ מחלוקת בגמרא שבתחלה ראה את דברי התנא ההוא וסתמן ואח"כ חזר בו ופירשו ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה מאי אלא: **אחד הבן ואחד הבת** · במקום שאין בן שוין בנכסי האם לירש חלק כחלק : **ובנכסי האב** · שאין חילוק בין נכסי האם לנכסי האב בין לענין ירושת הבנים בין לענין הבנות חוץ משני דברים שיש חילוקין בין נכסי האם לנכסי האב דהיינו בכורה ומזון כדמפרש ואזיל אלא שהבן הזכר נוטל פי שנים בנכסי האב ולא בנכסי האם דלענין ירושת הבן יש חילוק בין נכסי האם לנכסי האב אבל לענין ירושת הבת אין חילוק בין נכסי האב לנכסי האם דאין בת נוטלת בכורה כדדרשינן בסיפרי וילדו לו בנים הבנים בתורה הזאת ואין הבנות בתורה הזאת ועוד חילוק אחר שהבת ניזונת כו' ומיהו הבן שוה לענין מזונות שניהן שהרי יורש הכל והיכא דאין לו מה לירש אפילו מזונות אין לו כגון בנכסים מועטין דאב : **פי שנים כאחד** · כנגד אחד מן האחין נוטל פי שנים שאם היו חמשה אחין חולקין הנכסים בששה חלקים ונוטל הבכור פי שנים (ב) מהן : **בכל הנכסים** · שנוטל פי שנים בכולן : **ודין הוא** · דפי שנים כאחד שחלקו יהא עם ה' אחין דומה כחלקו עם אחד כשאין שם אלא בכור ופשוט נוטל פי שנים (ג) בכל הנכסים ממה נפשך דפי שנים כאחד הוא וגם פי שנים בכל הנכסים :

והיה

מסורת הש"ס

א) מכות י: ב) [בכורות נא:] : ג) [לעיל קטו: כתובות נ:] : ד) [לעיל קטז:] : ה) [שם] : ו) דף קל: ז) [ביצה תירצו כמ"ש רשב"ם כאן וע"ע תוס' יבמות מב: ד"ה ודלמא] :

◆

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה כאשר דבר וכו' שלא יכשל עמהן כצ"ל ותיבת בהן נמחק : (ב) ד"ה פי שנים וכו' פי שנים כאחד מהן : (ג) ד"ה ודין הוא וכו' ופשוט נוטל פי שנים כאחד הס"ד ואח"כ מ"ה פי שנים בכל הנכסים : (ד) תוס' ד"ה סתם וכו' מ"מ אהני הא סתמא דחשיב : (ה) בא"ד דלכל הפחות חשיב ההוא סתמא כרבים :

◆

רבינו גרשום

דומין לחרס . שהיו יבשין: ולבסוף . בזכותו דומין לחרס והיו משתמרים ואינם נרקבים : **כאשר** דבר משה . ולא דבר ממש אלא כמו שכתוב בספר משה ויעלו בנגב ויבוא עד חברון זה היה כלב שפירש מעצת מרגלים והיה הולך לחברון לקברי אבות להתפלל לשם: פרוורהא. הכפרים שסביב חברון נתן לו ולא חברון ממש לפי שהיא היתה עיר מקלט : **פיס'** אחד הבן ואחד הבת לנחלה . כדאמר בגמ': אלא שהבן נוטל פי שנים וכו' והבנות ניזונות מנכסי האב והבנים יחזרו על הפתחים . משום דהכי כתב לה בנן נוקבן דיהוון ליכי מינאי וכו': אילימא דירתו כהדדי . בשוה: והתנן בן קודם לבת. ועוד קושיא אחרת דאפי' כי הדדי ירתיתהא דקתני מתני' אלא שהבן נוטל פי שנים היכי טיתוקם הא אמרת אחד הבן ואחד הבת לנחלה דכי הדדי נינהו וליכא להאי טפי מהאי: אמר רב נחמן הכי מיתרצת מתני' אחד הבן ואחד הבת. במקום דליכא בן נוטלת בראוי לאביה כבמוחזק לאביה:הא נמי תנינא . במתני' בנות צלפחד נטלו ג' חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים [ואע"ג] דאכתי הפר לא היה מוחזק בהני נכסי' ותרתי זמני למה לי. ועוד אפי' מצית למימר דאתא לאשמוע' דבת נוטלת בראוי כבמוחזק הא דקתני מתני' אלא שהבן נוטל פי שנים היכי מיתרץ והא בת במקום דלית בן נוטל פי שנים: אמר רב פפא הכי תריץ.אחד הבן של מת ואחד הבת של מת במקום שאין בן נוטלין בחלק בכורה תחת אביהן: והא נמי תנינא ושהיה בכור נוטל ב' חלקים.ובמקום דלא היה לצלפחד בן נוטלו' הבנות ועוד מאי האי דקתני מתני' אלא שהבן וכו' והא בת נמי אי לית בן נוטלת שני חלקים כבן: אמר רב אשי הכי קאמר מתני' אחד הבן בין הבנים. שאם היו לו י' בנים ואמר מאחד מהן איש פלוני בני יירש כל נכסי הכי נמי בת בין הבנות אם אמר תירש פלונית כל נכסיי אע"פ שמונע בנות אחרות מירושתו דבריו קיימין הא היינו אחד הבן ואחד הבת שוין בהאי: כמאן.אמרת להא מילת': כר' יוחנן בן ברוקה.דאמר אם אמר על מי שראוי ליורשו פלוני יטול כל נכסי דבריו קיימין אבל אמר דנכרי יירש כל נכסי במקום בנים לא אמר כלום. והואיל דאמרה ר' יוחנן חדא זימנא למה לך לשנויי מילתא זימנא אחריתא. וכי תימא משום הכי אצטריך למימר דקא סתם לן תנא דמתני' אחד הבן ואחד הבת לנחלה א)וכן מוקים לה רב אשי לסתומי דהלכתא כר' יוחנן בן ברוקה והא סתם ואחר כך מחלוקת היא דרבנן פליגי עליה דר' יוחנן בן ברוקה וכל סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם.ועוד אפי' מצית למימר דסתם לן תנא הלכה כר' יוחנן בן ברוקה הא דקתני אלא שהבן נוטל היכי נפיל בהא מילתא: מר בר רב אשי אמר הכי קאמר מתני' אחד הבן ואחד הבת . במקום שאין בן שוין בנכסי האם ב)כדאמר לעיל בכל אשר ימצא לו ולא לה: לתת לו . לבכור: פי שנים כאחד שאם היו לו י' בנים וחלקו הנכסים בי"א חלקים נוטל הבכור ב' חלקים היינו פי שנים כאחד : אתה אומר פי שנים כאחד או אינו אלא פי שנים בכל הנכסים . דמצי למיטען הבכור פי שנים בכל הנכסים של אבא הבו לי בין בקרקע בין בשאר נכסים : ודין הוא . דלא יהבינן ליה אלא פי שנים כאחד

משום

א) נראה דצ"ל ואחד הבת לנחלה לפי מה דאוקים רב אשי כו' . ב) חסר כאן וצ"ל ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם . כדאמר לעיל וכו' .

מסורת הש"ס

א) ס"א רבא : ב) נ"א איש יודע ציד : ג) מגילה יג: ע"ש : ד) מהגאון ר' חייקי נ"א לה מקמאי : ה) [בפרקי דר"א פרק ל"ו ובב"ר פ' ויצא] :

חלקו עם אחד וחלקו עם חמשה מה חלקו עם אחד פי שנים כאחד אף חלקו עם חמשה פי שנים כאחד או כלך לדרך זו חלקו עם אחד וחלקו עם ה' מה חלקו עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף חלקו עם ה' פי שנים בכל הנכסים ת"ל °והיה ביום הנחילו את בניו התורה ריבתה נחלה אצל אחין הא אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ואומר °ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה ואומר °כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף נאמרה בכורה ליוסף ונאמרה בכורה לדורות מה בכורה האמורה ליוסף פי שנים כאחד אף בכורה האמורה לדורות פי שנים כאחד ואומר °ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר °כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני אלא חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה מאי ואומר וכי תימא האי לכדר' יוחנן בן ברוקא הוא דאתא ת"ש ובני ראובן בכור ישראל וכי תימא בכורה מבכורתו לא גמרינן ת"ש והבכורה ליוסף וכי תימא יוסף גופיה ממאי דפי שנים כאחד הוה תא שמע ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך א"ל רב פפא לאביי אימא דיקלא בעלמא א"ל עליך אמר קרא °אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי : בעא מיניה ר' חלבו מרבי שמואל בר נחמני מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף מה ראה ובחללו יצועי אביו כתיב אלא מה ראה שנתנה ליוסף אמשול לך משל למה הדבר דומה לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו לימים העשיר אותו יתום ואמר אהנידו לבעל הבית מנכסי א"ל ואי לאו דחטא ראובן לא מהני ליה ליוסף ולא מדעם אלא ר' יונתן רבך לא כך אמר ראויה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב °אלה תולדות יעקב יוסף אלא שקדמתה לאה ברחמים ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה מאי קדמתה לאה ברחמים דכתיב °ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב דכתיב °מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה בגנות צדיקים דבר הכתוב אלא א"ר אלעזר שמתנותיה ארוכות א)רב אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים שני בנים יש לה לרבקה שתי בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן והיתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת גדול מה מעשיו ב)איש רע הוא מלסטם בריות קטן מה מעשיו °איש תם יושב אוהלים והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה והיינו דכתיב °וירא ה' כי שנואה לאה מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב בגנות צדיקים דבר הכתוב אלא ראה הקב"ה ששנואין מעשה עשו בפניה ויפתח את רחמה ג)ומאי צניעות היתה בה ברחל דכתיב °ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא והלא בן אחות אביה הוא אלא אמר לה מינסבת לי אמרה ליה אין מיהו אבא רמאה הוא ולא יכלת ליה אמר לה מאי רמאותיה אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי ולא מנסבא ד)לי מקמה אמר לה אחיו אני ברמאות [א"ל] ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאותא אין °עם נבר תתבר ועם עקש תתפל מסר לה סימנין כי קא מעיילי לה ללאה סברה השתא מיכספא אחתאי מסרתינהו ניהלה והיינו דכתיב °ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל דעד השתא לאו לאה היא אלא מתוך סימנים שמסר לה יעקב לרחל ומסרתה ללאה לא הוה ידע לה עד ההיא שעתא בעא מיניה אבא חליפא קרויא מר' חייא בר אבא בכללן אתה מוצא שבעים בפרטן אתה מוצא שבעים חסר אחד אמר ליה תאומה היתה עם דינה דכתיב °ואת דינה בתו אלא מעתה תאומה היתה עם בנימן דכתיב

ואת

והיה ביום הנחילו את בניו וגו'· כוליה קרא יתירא הוא דהא כתיב בתריה כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וגו' : **ריבתה נחלה**· שלא יטול פי שנים בכל הנכסים היכא דאיכא שנים וג' אחים מלבדו : **ואומר**· לקמן מפרש מאי ואומר הני קראי בדברי הימים כתיבי : **ולא להתיחש על הבכורה**· לא שיקרא בכור ניתנה לו בכורה דלעולם ראובן קרי בכור ישראל אלא ליטול שני חלקים כבכור כדכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מח) : **בכורה לדורות**· לו משפט הבכורה (דברים כא) : **מה בכורה האמורה ליוסף פי שנים כאחד** כדלקמן : **שכם אחד על אחיך**· שני חלקים כנגד שני אחין כדלקמן : **זו תפלה**· שהתפלל יעקב על בניו ושזכה לקנות הבכורה מעשו בתפלתו: **ת"ש ובני ראובן בכור ישראל**· וכתיב בהאי קרא ניתנה בכורתו וילפינן בבנין אב בכורה מבכורתו דהני דדברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן גלויי מילתא בעלמא הוא דלא הייתו יודעין מהו חלק בכורה ושמעי' מהתם דפי שנים כאחד כדאמרי' נמי בעלמא (מו"ק דף ה·) דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו עד שבא יחזקאל ופירש וכל בן נכר וגו' לא יבא אל מקדשי וגו' ואמרינן עד דאתא יחזקאל מאן אמרה אלא גמרא הוו גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא והוא הדין לבכורה : **אימא דיקלא**· קרקע מועט הוסיף לו יעקב ליוסף בשביל בכורה וה"ה דהוה מצי למיפרך פי שנים בכל הנכסים אלא משום דהא קא חזינן דלא הואי להו נחלה כולי האי דהא קאווחי בני יוסף : **כראובן ושמעון**· כנגד שני שבטים וכדאמרן לשבטים איתפלג דהיינו פי שנים כאחד והאי דלא קאמר בברייתא ואומר כראובן ושמעון יהיו לי היינו משום דמילתא דפשיטא ליה לתנא יותר מדאי דהאי שכם אחד על אחיך אההוא קרא קאי דכתיב לעיל מיניה כראובן ושמעון יהיו לי ופירושא דההוא קרא הוא הלכך לא חש להזכיר דזיל קרי בי רב הוא : **לבעל הבית**· יוסף : **יתום**· יעקב דכתיב ויכלכל את אביו וגו' (בראשית מז) : **לסוף העשיר**· יעקב שבאה לידו בכורת ראובן על ידי שחילל יצועי אביו והיה יכול ליתנה לכל מי שירצה : **ואי לאו דחטא ראובן לא הוה מהני ליה ליוסף**· בתמיה כלומר מה נתן יעקב ליוסף שהרי מחלק שאר אחין הוסיף לו אבל משלו לא נתן לו כלום דמשלו הוה לו להגותו ולא משל אחרים אלא ודאי משלו נתן לו הן ממונו הן ברכות שבירכו (א) מכולן כגון ברכה שבירכו לאפרים ומנשה וידגו לרוב וגו' שאין עין רעה שולטת בהן וכגון מאל אביך ויעזרך וגו' תהיין לראש יוסף וגו' הלכך מה שנתן בכורת ראובן ליוסף טעם אחר יש בדבר : **אלא ר' יונתן רבך לא כך אמר**· כדאמרי' בכל דוכתא א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: **לצאת מרחל**· שתלד רחל את יוסף קודם שתלד לאה את ראובן דליהוי יוסף ראשית אונו דיעקב : **שקדמתה לאה ברחמים**· בתפלה לקמיה מפרש : **צניעות דרחל**· לקמיה מפרש : **רכות ממש**· עיניה נוטפות דמעה : **אפשר**· לומר כן : והלא בגנות בהמה טמאה לא רצה הכתוב לדבר אלא עקם שמונה אותיות דכתיב אשר איננה טהורה דאיכא י"ג אותיות והוה מצי למיכתב הטמאה דליכא אלא ה' אותיות : **בגנותן של צדיקים דבר הכתוב**· בתמיה : **אלא אמר רבי אלעזר כו'**· אליבא דר' אלעזר לא אשכחן שקדמתה לאה ברחמים אלא אליבא דרב : **ארוכות**· גדולות בכהונה ולויה (ב) דלוי יצא ממנה שממנו כהנים ולוים ומלכות מיהודה : **ויפתח את רחמה**· היינו שזכתה לבכורה : **מסר לה**· יעקב סימנין לרחל שתאמר לו בלילה בשכבה : **בעא מיניה אבא חליפא קרויא מר' חייא כו'**· משום דאיירי לעיל בבעיא דקראי דיעקב ובניו נקט נמי להך בעיא הכא : **בכללן**· של ישראל כשבאו למצרים אתה מוצא כתוב כל הנפש (הבאה ליעקב) מצרימה שבעים ובפרטן כשהוא מונה אותן אחד אחד למעלה בפרשה אי אתה מוצא אלא ששים ותשע עם יוסף ושני בניו וכדכתיב בהדיא כל נפש ששים ושש ומבני לאה חסר דכתיב בכלל דידה שלשים וג' ובפרטם אי אתה מוצא אלא ל"ב : **תיומה**· שנולדו ללאה שתי בנות בכרס אחד :

ואת

[נ"ל לבית יעקב הבאה]

תיומה היתה עם בנימין · ובעלמא ה) אמרינן תיומה היתה עם כל השבטים :

היתה

רבינו גרשום

משום דחלקו עם אחד א) מן האחין דכי היכי דאי הוה חלק בין ה' אחין פי שנים כאחד או כלך לדרך זו וכו' דחלקו עם אחד היינו פי שנים בכל הנכסים השתא איכא למימר הכי דנוטל פי שנים כאחד ואיכא למימר דנוטל פי שנים בכל הנכסים משום הכי אצטריך למימר והיה ביום הנחילו את בניו דמצי למימר בקרא לחוד לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו' כי את הבכור יכיר וגו' למה לי דכתב והיה ביום הנחילו את בניו וגו'. אלא התורה ריבתה נחלה אצל האחין כלומר דרוב הנחלה תהא אצל האחין ואי הוי שקיל בכור פי שנים בכל הנכסים נמצא רוב הנחלה אצל בכור השתא דאיכא למימר הכי ואיכא למימר הכי אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון דפי שנים כאחד בעינן : ולא להתייחש לבכורה. דאי דליהוי בכור ממש דהא לא אפשר אלא כדי ליתן לו פי שנים : ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף נאמר בכורה ליוסף. דכתב ניתנה בכורה ליוסף : ונאמר בכורה לדורות. ולו משפט הבכורה : מה בכורה ליוסף פי שנים כאחד. דארץ ישראל לי"ב חלקים נתחלקה וכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי היינו חלק בכורה אלמא פי שנים כאחד נקט יוסף ולא בכל הנכסים: מאי ואומר. דקאמר לעיל ואומר ובני ראובן בכור ישראל והא כבר דרשי' שפיר מוהיה ביום הנחילו דנוטל פי שנים כאחד. וכי תימא משום הכי אצטריך האי דאי הוה כתב ביום הנחילו את בניו לדרשא אחרינא הוא דאתא כדר' יוחנן בן ברוקא דאמר לקמן מאי טעמא דר' יוחנן בן ברוקא דאמר קרא והיה ביום הנחילו את בניו התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה ומשום הכי איצטריך למימר ובני ראובן בכור ישראל נאמר בכורה ליוסף וכו' וכי תימא בכורה מבכורתו לא ילפינן דבכורה לחוד ובכורתו לחוד · ת"ש והבכורה ליוסף דילפי' בכורה מבכורה וכי תימא יוסף כו' · ת"ש אמר ליה רב פפא לאביי ממאי מצית למימר דפי שנים כאחד יהיב ליה אימא דיקלא בעלמא יהיב ליה טפי מאחיו ולא פי שנים · אמר ליה עלך נאמר קרא כראובן ושמעון יהיו לי דנוטלין ב' חלקים כראובן ושמעון : אמר אהנה לבעל הבית מנכסי. הכי נמי עשה יעקב ליוסף לפי שיוסף גידל את יעקב אבינו ובניו בארץ מצרים כדכתי' ויכלכל יוסף את אחיו וגו' ולבסוף כשהעשיר יעקב שחילק נכסיו ובירך את בניו ההנהו ליוסף שנתן לו חלק הבכורה : אמר ליה ר' חלבו לר' שמואל בר נחמני ר' יונתן רבך לא אמר כן : ארוכות. בכהונה לעולם דכתיב ברית כהונת עולם. והכי נמי לויה. וארוכות במלכות בית דוד לו ולזרעו עד עולם: ריסי עיניה· שערות עפעפיה: בכללן. של ישראל כשנכנסו במצרים כתיב כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרים שבעים : ובפרטן . שמחשב כל אחד בפני עצמו אתה מוצא שבעים חסר אחד : אמר ליה שבעים שלמין הן ותאומה היתה עם דינה דכתיב ואת דינה בתו . לרבות תאומתה : אלא מעתה תאומה היתה עם בנימין דכתיב

ואת

א) נ"ל חלקו עם אחד מן האחין ה"נ דאם הוא חולק בין ה' אחין וכו'.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה ואי לאו וכו' שבירכו יותר מכולן: (ב) ד"ה ארוכות וכו' ולויה ומלכות דלוי:

מד א מיי' פ"ג מהל' נחלות הלכה ג סמג עשין נו טוש"ע ח"מ סימן רעח סעיף ה :

מה ב מיי' שם הלכה ב ועי' בהשגות ובכ"מ טוש"ע שם סעיף ד :

מו ג מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ה:

מז ד מיי' פ"ה מהל' אישות הלכה ו :

◆

°ואת בנימין אחיו בן אמו א)אמר מרגלית טובה היתה בידי ואתה מבקש לאבדה ממני הכי ב)אמר ר' חמא בר חנינא זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנאמר °אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים בעא מיניה ר' חלבו מר' שמואל בר נחמני כתיב °ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' מאי שנא כי אתיליד יוסף אמר ליה ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר °והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו' איתיביה °ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם אמר ליה דאקריך נביאי לא אקריך כתובי דכתיב °בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה עדנה ויוזבד וידיעאל ומיכאל ויוזבד ואליהוא וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה מתיב רב יוסף °ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי בראשם ויכו את שארית הפלטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה אמר רבה בר שילא ישעי מבני מנשה אתי דכתיב ג) °ובני מנשה חפר וישעי תנו רבנן ד) [א]הבכור נוטל פי שנים בזרוע ובלחיים ובקיבה ובמוקדשין ובשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן כיצד [ב]הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה בכור נוטל פי שנים אבל בנו בתים ונטעו כרמים אין בכור נוטל פי שנים האי הזרוע והלחיים והקיבה היכי דמי אי דאתי לידי אבוהון פשיטא ואי דלא אתי לידי אבוהון ראוי הוא ה)ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק [ג]הכא במכירי כהונה עסקינן ודאשתחיט בחיי דאבוהון וקסבר ו)[ד]מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמו מוקדשין לאו דידיה נינהו בקדשים קלים ואליבא דרבי יוסי הגלילי דאמר ממון בעלים הוא ז)דתניא °ומעלה מעל בה' לרבות קדשים קלים שהן ממון בעלים דברי רבי יוסי הגלילי הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה בכור נוטל בה פי שנים השתא מוחכרת ומושכרת דלאו ברשותא דמרה דידהו קיימא אמרת שקיל רועה באפר מיבעיא הא קא משמע לן דמוחכרת ומושכרת דומיא דרועה באפר מה רועה באפר שבחא דממילא קא אתי ולא קא הסרי בה מזונא

אף

תורה אור

בראשית מג · במדבר כ · בראשית ל · עובדיה א · שמואל א ל · דה"א יב · שם ד · שם ה · ויקרא ה

ואת ריבוי הוא: **מרגלית טובה**· טעם יקר בעיני כמרגלית שלא הייתי רוצה לגלות ומעיקרא לחדודי הוא דבעי: **לאבדה ממני**· כלומר לגלותה לאחרים ולחבב הטעם היה אומר כן: **זו יוכבד**· ולכך לא פרט בה שהרי עדיין לא יצאה לאויר העולם אלא עובר במעי אמה היתה בכניסת' למצרים: **מאי שנא**· דלא רצה לשוב לבית אביו עד שנולד יוסף: **ויכם דוד**· בעמלק כשפשטו על צקלג והגו נשי דוד מיירי בספר שמואל והלא דוד מיהודה הוה ולא מיוסף ונפל זרעו של עשו בידו דעמלק היה בן אליפז בן עשו ואתה אמרת שאינו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף והלא גם ביד שאר שבטים נמסר ואמאי קאמר קרא ובית יוסף להבה טפי משבט יהודה: **דכתיב**· בדברי הימים בלכתו אל צקלג להלחם בעמלק: **נפלו עליו כו'**· ראשי האלפים אשר למנשה לפי שנשתתפו עמו ממנשה דהייט משבט יוסף לכך נפלו בידו: **מבני שמעון וגו'**· ויכו את שארית הפלטה לעמלק אלמא ביד בני שמעון נמי נפלו ואתה אמרת שאין נמסר אלא ביד זרעו של יוסף: **בכור**· בן כהן: **נוטל**(א)**בזרוע פי שנים כו'**· לקמן מפרש לה: **ובמוקדשים**· לקמן מפרש לה: **ששבחו**· מעצמן כיצד הניח כו': **מוחכרת**· למחצית שכר: **מושכרת**· בדבר קצוב עד זמן פלוני: **באפר**· אחו דלא חסרי מזוני כדלקמן: **וילדה בכור נוטל פי שנים**· בהאי ולד הואיל ושבחא דממילא הוא ודמי כאילו הוחזק בו אביהן: **אבל בנו בתים**· דהאי שבחא על ידי היתומים עצמן הוא ולאו ממילא לא קא שקיל פי שנים: **ראוי הוא**· דלא דמי לשבחא שהשביחו הנכסים דכיון דהוי אבוהון מוחזק בנכסים והן עצמן הושבחו כמי שהוחזקו בשבח דמי אבל הני מתנות לא זכה(ב) אביהן כלום מחיים וכולן הוו שבח: **ה"ג במכירי כהונה עסקינן**· שאנשי העיר קרוביו ומכיריו של כהן זה ומזכין לו זיכוי גמור במתנות בהמותיהן מיד כשנשחטו קודם שהופרשו מן הבהמה: **ודאשתחיט בחיי אבוהון**· ודמי כמאן דאתו לידיה בטבלייהו דאמרי' בשחיטת חולין בפ' הזרוע (דף קל:) דקני להו כהן אי אתו לידיה בטבלייהו דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין כדנפקא לן התם מוזה יהיה משפט הכהנים מלמד שהמתנות דין להוליכן בדיינין אי אתו לידיה בטבלייהו כדמפרש התם וה"נ כיון דאשתחיט בחיי אבוהון והן מכירין של כהן זה ומרעיו ואוהביו אע"פ שעדיין לא הופרשו הרי הם כאילו באו לידו שאלו אוהביו גמרו ומקנו לו המתנות כשהן עדיין בתוך הבהמה ודמי כמי שהוחזק בהן בחייו דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין ויטול בהן בכור פי שנים והשתא ליכא למיפרך פשיטא דהשתא אשמועינן טובא דאע"פ שלא הורמו כמי שהורמו דמיין: **מוקדשין לאו דידיה נינהו**· כגון חטאות ואשמות מחיים קדשי ה' נינהו ויש בהן מעילה כל זמן שלא נשחטו אבל שלמים אין בהן מעילה כדדרשינן קדשי ה' קדשים המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים שאין מיוחדים לשם ומיהו אינם ממונו דמיקדש מיהא קדשי ולא קרינא בהו בכל אשר ימצא לו ואפילו אם נשחטו שיכול לאכלן אינם שלו כדתנן בפ"ב דקדושין המקדש בחלקו בין בקדשי קדשים בין בקדשים קלים אינה מקודשת דמשלחן גבוה קא זכו ומשני בקדשים קלים ומחיים דהוי ממונו לרבי יוסי הגלילי ומיהו לאחר שחיטה לא כדאמרינן בפרק ראשון דב"ק כי אמר ר' יוסי הגלילי מחיים אבל לאחר שחיטה דכי קא זכו משלחן גבוה קא זכו לא אמר: **דאמר ממון בעלים הם**· לכל דבר אף לקדש את האשה: **ומעלה מעל בה'**· וכחש בעמיתו בפקדון וגו' וכחש בה ונשבע על שקר וחזר והודה והביא את אשמו: **לרבות קדשים קלים**· להתחייב עליהם אשם גזילות אם כפר בהן ונשבע והודה כשאר גזל ממון שהרי ממונו הן שהבשר והעור שלו ואין לגבוה בהן אלא אימורים ולכהן חזה ושוק ובה' ובעמיתו קדשים דהיינו שלמים שהאימורים לשם והבשר לבעלים והך מעילה דהכא אינו אלא לשון שינוי וכן הוא אומר (דה"ב כו) וימעל בה' אלהיו וכן בסוטה הוא אומר (במדבר ה) איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל בתורת כהנים דהא מעילה ממש ליכא בשלמים כדפרישית דממעיט להו בתורת כהנים מדכתיב קדשי ה' בנהנה מן ההקדש גבי מעילה: **דלאו ברשותיה**· דאב קיימא: **רועה באפר**· דהוי מוחזק מיבעיא: **מה רועה באפר שבחא דממילא**· מעשב השדה :

אף

היתה מוחכרת או מושכרת ביד אחרים בכור נוטל פי שנים · לקמן מוקי לה כרבי דלרבנן אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן אע"ג דבכור ופשוט שהניח להן אביהן עבד או בהמה טמאה עובד לזה יום אחד ולזה שני ימים ה"נ אי אמר הבכור או תחלקו או אטול פי שנים בשבח הרשות בידו והא דלא נקט חכרוה ושכרוה היתומין משום דהשתא אשמעינן חידוש טפי דאע"ג שהיתה חכורה ושכורה בחיי האב לא חשבינן להפרה ראוי ויטול פי שנים : **הכא** במכירי כהונה (ולויה) עסקינן · בכל דוכתא עביד מכירי כהונה מוחזק בפרק כל הגט (גיטין דף ל·) המלוה מעות את הכהן והלוי והיינו טעמא שזהו מתנה מועטת ואסור לחזור בו ואפי' בדברי' בעלמא ואע"פ שאם רצה יכול לחזור בו מכל מקום כל כמה דלא הדר הוי כמוחזק ודוקא דאשתחיט בחיי אבוהון הא לאו הכי לא כיון דמת מי יזכה : **וקסבר** מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמו תימה דבסמוך מוקי לה כרבי ובסוף פ"ב דקידושין (דף נח·) אית ליה ח) דלאו כמי שהורמו דמי וי"ל דתנא דהכא לא סבר ליה כרבי אלא בהא דבכור שקיל פי שנים בשבח אי נמי דוקא במתנות דתרומת מעשר אית ליה לרבי דלאו כמי שהורמו דמי אבל מתנות דהכא דזרוע ולחיים שהן ניכרות אית ליה כמי שהורמו דמיין :

אף

רבינו גרשום

ואת בנימין אחי יוסף · א"כ היו להו טפי מן שבעים : אמר ליה מרגלית היתה בידי · כלומר טעם יפה שבידי: ואתה רוצה לאבדה ממני . מידי כלומר אתה רוצה שאומר לך ויודעוהו הכל : איתיביה ויכם דוד. לאדומיים מהנשף ועד הערב אלמא דביד יהודה נמי נפלו · נפלו עליו . ונתחברו לדוד ממנשה דהוו ליה מיוסף ומשום הכי נצחום:אשר לעמלק · ועמלק מעשו היה דכתיב ותלד לאליפז את עמלק : בכור כהן שהניח להן אביהן מתנות הללו בכור נוטל פי שנים משום דכל אשר ימצא לו בשעת מיתתו אמרינן דיטול וכשהשביחו נכסי' לאחר מיתת אביהן שהוא התחיל להשביח כגון הניח להן אביהן פרה מוחכרת ששכרה אביהן לאחר לשנה בדמים קצובין · או מושכרת ששכרה לאחר שיתן לו מחצית השכר למחצה או לשליש או לרביע או שהניח להן אביהן באפר לרעות וילדה נוטל בכור באותו שבח פי שנים דדמי כמו שהשביחה ברשות אביהם אבל השביחום היתומים לאחר מיתת אביהן כגון שבנו בתים או נטעו כרמים אין נוטל פי שנים בהם : במכירי כהונה ולויה עסקי' שהיה לאבי' אוהבים מכירים שיהו שולחין לו מתנותיהם · ולא לאחרים והכי נמי מתנות לויה כגון מעשרו' ללוי מוסרן: ודאשתחיט הבהמה בחיי אבוהון ולא הספיק ליטול עד שמת · כמי שהורמו דמי · כבאו ליד אביו דמי דמכירין הן ומוחזק הוא ולא ראוי · ובמוקדשין אמאי נוטל פי שנים הא לאו דידיה דבר הקדש הוא : הכא בקדשים קלים עסקינן ואליבא דר' יוסי הגלילי דאמר ממון בעלים הן . במס' קדושין לקדש בהן אשה דתניא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו שאם גנב מאחד מעשר או בכור אם נהנה מהם חייב קרבן מעילה לגבוה דכתיב ומעלה מעל בה' ואם כפר לו והודה ונשבע מביא אשם גזילות דכתיב וכחש בעמיתו ממון בעלים הוא ומשום הכי הבכור נוטל פי שנים: רועה באפר. וברשותו קיימא מיבעי': הא קמ"ל, דלא משום האי טעם שקיל דברשותי' קיימא דמוחכרת ומושכרת לא קיימא ברשותי' אלא אמרינן מוחכרת ומושכרת לא הסדי בה יתמי מזוני דחוכר ושוכר יהבי להם מזוני משום הכי בכור נוטל בהן פי שנים :

ומנו

א) [נ"ל אמר ליה] ב) לעיל קכ. סוטה יב: ג) לא מלאתי רק בדה"א ס' יט ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ועיין רש"א בח"א : ד) [תוספ' דבכורות פ"ו ע"ש] ה) [לעיל נכי קיז: לקמן קכה: יבמות כד: בכורות נג:] ו) [קדושין נד: נח: נדרים פה: חולין קל. בכורות יא: מכות כ.] ז) קדושין נב: בכורות נג: זבחים קיד. תמורה ח: ב"ק יב: ח) [קדושין נח: נראה להגיה דס"ל לרבי דכמי שהורמו דמי ע"ש וע' סוגיא דנדרים פה: ובפי' רש"י והר"ן והרא"ש דהתם]

◆

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה נוטל פי שנים בזרוע כו' :

(ב) ד"ה לאוי וכו' לא זכה כהן אביהן :

אף מוחכרת ומושכרת שבחא דממילא קא אתי דלא חסרי בה מזוני מני ר' היא דתניא א)אין בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן ב)רבי אומר אומר אני בכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן אבל לא בשבח שהשביחו יתומים לאחר מיתת אביהן ירשו שטר חוב בכור נוטל פי שנים ביצא עליהן שטר חוב בכור נותן פי שנים ואם אמר איני נותן ואיני נוטל רשאי מאי טעמייהו דרבנן אמר קרא °לתת לו פי שנים ג)מתנה קרייה רחמנא מה מתנה עד דמטיא לידיה אף חלק בכורה עד דמטיא לידיה ורבי אומר אמר קרא פי שנים מקיש חלק בכורה לחלק פשוט מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה אף חלק בכורה אע"ג דלא מטא לידיה ורבנן נמי הכתיב פי שנים ההוא גלמיתבא ליה ד)אחד מצרא ורבי נמי הכתיב לתת לו ההוא שאם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי א"ר פפא ה)דיקלא ואלים ארעא ואסיק שירטון דכ"ע לא פליגי דשקיל כי פליגי בחפורה והוה שובלי שלופפי והוו תמרי דמ"ס שבחא דממילא ומר סבר אישתני:

אמר רבה בר חנא אמר ר' חייא עשה כדברי רבי עשה כדברי חכמים עשה מספקא

תורה אור

דברים כא

אף מוחכרת ומושכרת בשבחא דממילא · קמיירי דאין מעלין לה היתומים מזונות ואם תאמר ליתני רועה באפר ואנא ידענא דהוא הדין למוחכרת ומושכרת היכא דלא מחסרי מזוני וי"ל למיתני מוחכרת ומושכרת כלל דאיצטריך תו רועה באפר ללמד עליהם דבדלא חסרי מזונות איירי איצטריך סד"א כל מוחכרת ומושכרת לא שבחא דממילא הוא אלא ע"י בני אדם שחורשין בה ועובדין בה ולא לישקול בה בכור פי שנים קמ"ל דכיון דהיתומין עצמן אין חורשין בהן ואין טורחין בהן אלא אחרים שבחא דממילא חשבינן לה היכא דאין מעלין לה מזונות: **הכי גרסינן מני רבי היא** · ולא גרסינן ומני דלא קמהדר אתירוצא דלעיל כלל אלא מילתא באפי נפשה היא דקבעי גמרא: **מני** · הך ברייתא דקתני דנוטל בכור בשבח ששבחו נכסים ממילא לאחר מיתת אביהן רבי היא: **בשבח ששבחו** · ממילא אבל כשהשביחו יורשין הכל מודים דאינו נוטל פי שנים: **ירשו שטר חוב** · היינו מלוה בשטר בכור נוטל פי שנים דכיון דמוחזק בשטר ועל פי השטר גובין את המלוה הרי הוא כאילו השטר השביח דהיינו נכסים ששבחו ממילא ומיהו אליבא דרבנן אינו נוטל פי שנים ומסקנא דמילתיה דרבי היא והכי מוכח לקמן בשמעתין ודוקא מלוה בשטר אבל מלוה על פה ואפי' בעדים כיון דליכא שטרא ומצי למטען פרעתיה לך דהמלוה את חבירו בעדים אין צריך לפרעו בעדים אפי' רבי מודה דלא שקיל פי שנים דהא אין מוחזקין מחוב זה כלל דנימא הנכסים שבחו מעצמן: **יצא עליהן שטר חוב** · שחייב אביהם לאחרים מילתא באנפי נפשה היא ודברי הכל ואפי' בלא ירשו שטר חוב מיירי: **בכור נותן פי שנים** · כי היכי דנוטל פי שנים שאותן נכסים נשתעבדו כולן למלוה: **ואם אמר איני נוטל** · פי שנים מכל ירושת אבי שהריני מוחל חלק בכורה ואטול חלק כפשוט ולפיכך לא אשלם למלוה פי שנים אלא כנגד מה שאני נוטל רשאי וכשתובעו זה המלוה לדין אין בית דין יכולין לכופו לפרוע אלא כנגד חלק פשיטותו ונפקא מינה שצריך זה המלוה לתבוע את אחיו של זה לדין ואם אין יכול לכופם מפסיד או אם הלכו למדינת הים אין מורידין לבע"ח בקרקע עד דשמעו ב"ד טענת האחין דמה ידעינן איזה טענה יש להן דשמא יטענו פרעתו או שטר פרוע הוא דסלקא דעתך (א) כיון דבכור הוא זכי ליה רחמנא פי שנים ואינו יכול לומר איני חפץ שיהיו שלי דבעל כרחו הרי הן שלו דמשעה שמת אביו ירש פי שנים עד שיפקירם או עד שימכרם או יתנם לאחרים וצריך להגבות לזה המלוה כנגד פי שנים קא משמע לן דבעל כרחו לא זכי ליה רחמנא דכתב לתת לו כעין מתנה אם ירצה לקבלה ואם ימחה שלא לקבל אין מזכין לו לאדם בעל כרחו דלא קרייה רחמנא ירושה אלא מתנה אבל מחלק פשיטותו אינו יכול לומר כן שהרי יורש הוא בעל כרחו · ויש מפרשין ואם אמר איני נוטל בשטר חוב שיש לאבי על אחרים פי שנים וגם איני נותן בשטר חוב היוצא עליו פי שנים רשאי ושיבוש גמור הוא שהרי השטר היוצא על אביהן אינו דינו לגבות משטר שיש לאביהן על אחרים דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב אלא ממקרקעי הוא דקגבי הלכך אע"ג שמחל חלק בכורה מן השטרות של אביו כיון דבקרקעות הוא נוטל פי שנים חייב להחזיר למלוה פי שנים: **מאי טעמייהו דרבנן** · דאפי' בשבחא דממילא לא שקיל חלק בכורה: **עד דמטיא לידיה** · דנותן ואינו יכול ליתנה לאחרים דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם: **מקיש חלק בכורה לחלק פשוט** · דפי שנים היינו שני חלקים חלק פשוט וחלק בכורה והזכירם בתיבה אחת דהוה מצי למכתב חלק אחד על אחיו: **מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה** · דכל ראוי שבעולם הבן יורש מאביו דהא לא איקריא ירושה מתנה דנימא אינו נוטל חלק פשוט אלא במוחזק אף חלק בכורה נמי ומיהו ראוי גמור כגון שהשביחו יתומים לא שקיל פי שנים דלהכי אהני בכל אשר ימצא לו: **אחד מצרא** · שני חלקים יטול במקום אחד כחלק פשוט שהוא חלק אחד ונוטל במקום אחד ונפקא מינה דכל מקום שנפל לו הגורל לחלק פשוט יטול שם בלא גורל חלק בכורה ואם הן שני אחין ושלש שדות לא יפילו שלשה גורלות שנים לבכור ואחד לפשוט שהרי אם יפול חלק הפשוט בשדה האמצעי לא יזכה בו דאם כן נמצא נוטל הבכור בשני מקומות אלא שני גורלות יפילו ויטילום על שני שדות החיצונות ואיזה שיעלה לבכור יקח ויטול גם האמצעי שאצלו עמו ורבי איכא למימר דהך סברא נמי דחד מצרא נפקא ליה מהיקשא: **שאם אמר איני נוטל כו'** · ורבנן נמי תרתי שמעת מינה מדכתיב לתת שמעינן דמתנה קרייה רחמנא ואינו יכול ליתן עד דאתיא לידיה דנותן ומדכתיב לו שמעינן דלא זכה בה בכור עד שתבא לידו שאם אמר איני נוטל רשאי: **שאם אמר איני נוטל ואיני נותן** · האי איני נותן לאו דוקא נקט ליה הכא דהא מקרא לא ילפינן ליה אלא מסברא דכיון דאין נוטל ודאי לא יתן וה"פ דהוא שאם אמר איני נוטל לפי שאיני רוצה ליתן רשאי ואורחא דמילתא נקט שאין אדם רגיל לומר איני נוטל אלא מפני שצריך להחזיר מה שהוא נוטל לאחרים דמה לו ולצרה ליטול כדי ליתן: **דיקלא** · קטן הניח להן אביהן: **ואלים** · שנתעבה אחרי כן וכן הניח להן ארעא ואסקא אחרי כן שירטון וזבל ונתייפתה בכך: **דכ"ע** · רבי ורבנן: **דשקיל** · דעדיין שמו עליו: **בחפורה** · שחת הניח להן ונעשו אחרי כן שובלי וכן שלופפי דקלים שהפריחו פירות ונעשו אחרי כן תמרים בכי האי גוונא (ב) שבחא דממילא פליגי: **ומר סבר** · רבנן: **אישתני** · העשב להיות חטין והפרחים להיות תמרים דהוי דבר אחר ושם אחר: **עשה** · הדיין כדברי רבי: **עשה** · ולא נאמר טעה בדבר משנה חוזר:

מספקא

אף מוחכרת ומושכרת דלא חסרי בה מזוני · וא"ת אדתנא אבל בנו בתים ליפלוג וליתני בדידה במוחכרת ומושכרת גופה בד"א דלא חסרי מזוני אבל חסרי מזוני אין הבכור נוטל פי שנים וי"ל דהוה אמינא במוחכרת ומושכרת גופה דחסרי בה מזוני דוקא אין הבכור נוטל פי שנים משום דהוי ראוי גמור דאין השבח על גוף הפרה אבל בנו בתים ונטעו כרמים שהשבח על גוף הקרקע אימא שאין זה ראוי ויטול פי שנים קא משמע לן: **ואם** אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי · אומר ר"י דנפקא מינה אם היתומין קטנים דיכול לומר הבכור איני נוטל פי שנים וישאר הקרקע לפני היתומין ולא יטול מהן דאין נזקקין לנכסי יתומין אלא אם כן רבית אוכלת בהן ולקמן מפיק מלתא לו שיכול למחול לו בכורתו משום דעדיין לא אתיא לידיה ואפילו בלא קנין כדמשמע לקמן (ג) דאמר דויתר בכל הנכסים דמדאחיל בהא אחיל בהא אבל חלק פשיטות לא יוכל למחול ולסלק עצמו באמירה בעלמא אם לא על ידי קנין ורבינו תם מפרש דאם אמר כשיצא עליו שטר חוב על הבכור עצמו ולא על האחין איני נוטל ואיני נותן רשאי ומפסיד בעל חוב ואין לו על היתומין כלום דלאו בעל דברים דידהו הוא ולא הוי דומיא דרישא דאיירי דיצא על כולן שטר חוב:

מספקא

מסורת הש"ס

א) [תוספ' בכורות פ"ו]: ב) [עיין תוס' כתובות נא: בד"ה רבי וכו'] : ג) [בכורות נב:] : ד) [לעיל יב:] ה) [לקמן קלה:] :

רבינו גרשום

מני. ברייתא זו דקתני הניח להם אביהם פרה וכו' דנוטל פי שנים: ר' היא דתנן אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן. אפי' שבחו מאליהם דכל אשר ימצא לו בעינן: רבי אומר הבכו' נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן. הואיל דשבחא ממילא קא אתי והכי נמי קתני ברייתא: ירשו שטר חוב. שהיה אחד חייב לאביהן: בכור נוטל פי שנים. משום דמלוה בשטר קלא אית ליה ומשום דמוחזקין בשטר כמאן דגביא דמי: והואיל דנוטל פי שנים בשטר חוב. פירע נמי פי שנים בחוב שמתחייב אביו בשטר (כולו) · ואם אמר כו': מאי טעמא דרבנן. ת"ק דרבי: עד דמטיא לידיה. דנותן לא מצי יהיב ליה לאחריני. אף חלק בכורה עד דמטיא לידא דאבא לא מצי שקיל פי שנים: מקיש חלק בכורתו לחלק פשוט מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה. דאבא אלא ראוי לו אפי' הכי שקיל דפשוט נוטל בראוי כבמוחזק. אף חלק בכורה נמי שקיל בשבחא דממילא אע"ג דלא מטי לידיה: ורבנן נמי הכתיב פי שנים. אמאי לא דרשי כרבי. ההוא דיהבינן ליה לבכור פי שנים: אחד מצרא. במקום אחד נוחלין לו חלק בכורתו סמוך לחלק פשוט שיהו ניכרים שהב' חלקים במקום אחד: דיקלא ואלים. שהי' קטן כשמת ושוב נתגדל. והכי נמי ארעא ומסקה שירטון. שנזדבלה מאליה שהרוח הפריח שם זבל משדות אחרות או הקשין שהיו שם בלו ונעשו זבל: כולי עלמא לא פליגי. דשקיל משום דכל אשר ימצא לו קרינן ביה: כי פליגי בחפירי והוי שובלי · שהניח להם אביהם חזיז ונתגדלו עד שנעשו שבלים. והכי נמי שלפופי והוו תמרי' שהניח להן אביהן תמרים מפריחין במקצתן ונעשים גדולים: דמר סבר. רבי שבחא ממילא אתי וכל אשר ימצא לו קרינן ביה: ומר סבר אשתני. מכמות שהניח להם אביהם ולא שקיל:

עין משפט נר מצוה

מח א מיי' פ"ג מהל' נחלות הלכה ד סמג עשין נו טוש"ע ח"מ סי' רעח סעיף ו:

מט ב טוש"ע שם ס"י:

נ ג מיי' שם הל' ח ופי"ב מהל' שכנים הל' ב סמג שם טוש"ע ח"מ סי' קעד סעיף ב ·

נא ד ה מיי' פ"ג מהל' נחלות הלכה ד סמג עשין נו טוש"ע ח"מ סי' רעה סעיף ו.

הגהות הב"ח

(א) רשב"ם ד"ה ואם אמר וכו' דסלקא דעתך אמינא כיון: (ב) ד"ה בחפורה וכו' בכי האי גוונא פליגי כצ"ל ותיבות שבחא דממילא נמחק · (ג) תוס' ד"ה ואם וכו' לקמן · נ"ב בדף קטו ע"ב: